

MOORD EN BRAND IN KEMPENLAND

Adam Tilborghs veroordeeld tot het zwaard vanwege dood Antonij Franken
1781

Door Ad Tilborghs en Huub Tilburgs

Adam Tilborghs is een telg uit de tak Bergeijk2 van de familie Tilburgs/Tilborghs (Bergeijk2, IVa4). Hij is geboren op 3 december 1716 in Bergeijk als tweede kind van Johannes Adam Tilborghs en Anna Catharina Bartholomeus Ooms. Adam is als schaapherder in dienst van Luijcas van der Linden en diens vrouw Jennemie van der Sanden. Zij wonen op De Rooij, een hoeve in Waalre. Adam woont bij Luijcas en Jennemie in huis.

Adam mishandelt Andries Luijken

Op 5 april 1779 - het is tweede paasdag - doet zich een merkwaardige gebeurtenis voor bij de hoeve van Bartel van de Vliet in Waalre. Andries Luijken, een 25-jarige schaapherder, woont er bij z'n baas in huis. 's Avonds om negen uur gaat Andries naar buiten omdat hij denkt dat de schuurdeuren nog open staan. Als hij in de buurt komt van de schuur staat daar Adam Tilborghs. Zonder enige vooafgaande ruzie of woordenwisseling slaat Adam de herder volstrekt onverwacht met een groot stuk hout op z'n hoofd. Het slachtoffer valt hevig bloedend op de grond, maar Adam houdt niet op. Francis Tomas, een dienstknecht die ook in de hoeve woont, staat op het punt om naar bed te gaan als hij het gekerm en hulpgeroep van Luijken hoort. Hij rent naar buiten en ziet daar Adam Tilborghs staan, die vervolgens met het stuk hout op hem af komt. Francis Tomas weet de slagen te ontwijken en vlucht de straat op.

Adam Tilborghs is dus niet bepaald een aangenaam mens. Sterker nog, hij wordt later beschreven als een persoon "die altoos bij de gehele wereld voor een rusiemaker en gevaarlijk persoon bekend is geweest en zich als zodanig een heeft getoond".

De aanleiding en het gevolg van het incident bij de hoeve van Bartel van de Vliet blijven voor ons verborgen. Maar ruim twee jaar later is Adam Tilborghs opnieuw betrokken bij een ruzie. De omstandigheden en de fatale gevolgen zijn dit keer nauwgezet en gedetailleerd op papier gezet.

De fatale steekpartij

In de nacht van zondag 5 augustus op maandag 6 augustus 1781 keert Adam Tilborghs - hij is inmiddels 64 jaar - met z'n buurman Anthonij Franken terug van een bezoek aan de herberg van de weduwe van Willem Hokmans in Waalre. Onderweg krijgen ze ruzie, waarbij Franken Adam met een mes bedreigt. Het loopt voorlopig met een sisser af en ze vervolgen hun weg door de donkere nacht. Om verdere ruzie te vermijden loopt Adam vooruit. Maar Franken volgt hem. Uiteindelijk komen ze bij het huis van Luijcas van der Linden, de baas van Adam. Daar trekt Franken opnieuw zijn mes. Adam probeert hem tot bedaren te brengen met de woorden "Kom, gaat naar huïjs en steekt uw mes op. Ik zoek geen rusie". Maar Franken antwoordt "Ik gaa met uw in huïjs". Zij gaan naar binnen en komen direct in de kamer waar Luijcas en Jennemie al in bed liggen. Franken vraagt "Luijk, slaapte al?" Jennemie antwoordt "Nee". Direct daarna vlamt de ruzie weer op. Met het mes in zijn hand roept Franken "Gij hebt mij voor het mes in den acker doen staan, maar zult het mij hier niet doen. Trekt uijt off ik snij uw tot riemen van malkanderen. Hondsvot!". Om zich te verweren grijpt Tilborghs daarop een mes uit een kast, die in de kamer staat, en steekt daarmee in het donker op Franken in, zonder te kunnen zien waar hij hem raakt. Het mes dringt vijf duim diep in de Franken's linker lies en raakt de slagader. Het slachtoffer roept: "Luijk, hij steekt mij in mijn bil! Luijk, hij steekt mij dood". Tilborghs vlucht daarop het huis uit. Buiten de deur gooit hij het mes weg. Luijcas en Jennemie schrikken op en treffen Anthonij Franken dood aan op de vloer. Meteen geven zij hun inwonende dienstknecht, de 24-jarige Anthonij van Woerkom, die in een ander vertrek lag te slapen, opdracht de burenen te

waarschuwen. Arnoldus Karsemakers, oud burgemeester, komt direct toegesneld en constateert dat Franken overleden is.

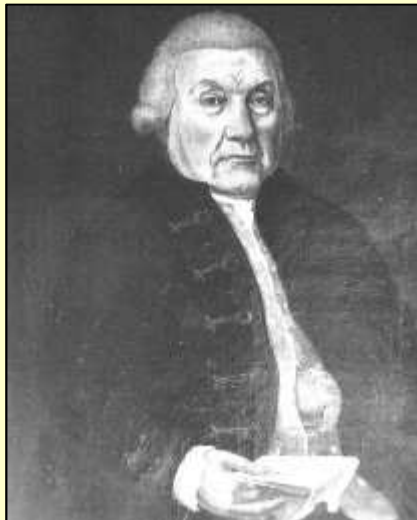
De volgende dag, maandag zes augustus, wordt het lijk geïnspecteerd door Franciscus Wijckell, "medeciene doctor" uit Valkenswaard¹, en door Gerardus Thomassen, een chirurgijn uit Eindhoven. Zij verklaren voor de schepenen van de Heerlijkheid Waalre en Valkenswaard: "... bij oeculaire inspectie van het selve (doode lighaam) bevonden te hebben, een wonde binnen het linker been, omtrent de schamelheid welke wonde bij incisie en opening is diep bevonden omtrent vijf duym en door een steek en draying van een snijdend instrument schijnt veroorzaakt te zijn en nootwendig door de doorsnijding van een slagader de dood heeft maeken veroorsaaken."

President van het schepencollege is Zacharias Johannes Guichenon de Chastillon. Schepenen zijn Willem van Heijst, Sebastiaan Donkers en Johannes Swane. J.N. Brocx is secretaris.

Op dezelfde maandag maakt Luijcas van der Linden een inventaris op van de bezittingen van Adam Tilborghs:

"Een sluytmantje welke geopent sijnde is daarin bevonden Eerstelijk een handbriefje ter somme van agt en dartig guldens tien stuyver, ten lasten van Marten van der Hijden in dato 21 september 1780.

Een dito groot ses en seventigh guldens ten lasten van Peter Stoeldrayers in dato 5e December 1780. Voorts nog eenige Brieven attestatien en rijspassen. Twee blauwe manskeelen, een nieuwe geele mans das, een oud boek van Tomas a Kempis. Eenig wolle gaarn. Voorts nog eenige lappen, salfsdotjes (?) en verdere prullen niet waardig specifiek te melden. En nog behalven in het zelve sluytmantje is bevonden een oude paruyk, een mansgoed, vijf hembden. Voorts nog eenige oude klederen niet waardig specifiek te brengen."

Jan Willem Daniël de Jongh
(1714-1799)

Na het opmaken van de inventaris leggen Luijcas van der Linden, z'n vrouw Jennemie, de inwonende knecht Anthonij van Woerkom en buurman Arnoldus Karsemakers hun getuigenverklaringen af voor de schepenen en de drossaard, Jan Willem Daniel de Jongh (portret).

Gevangen in het raadhuis van Valkenswaard

Kort nadat hij de plaats des onheils is ontvlucht, wordt Adam door de drossaard gearresteerd. Nog op maandag 6 augustus wordt hij gevangen gezet in het raadhuis van Valkenswaard. Het is een eenvoudig, in baksteen opgetrokken gebouw, nauwelijks acht meter breed en tien meter hoog met een strooien dak. De hoofdingang aan de voorzijde wordt geflankeerd door twee hoge ramen. Links van de ingang is de kamer van de secretaris, rechts een kamertje van drie bij drie meter waar de borgemeesters en collecteurs regelmatig zitting houden om de belastingen te innen. Op de bovenverdieping bevindt zich de raadzaal, zes bij zeven meter met drie grote ramen. Achter tegen het raadhuis is de gijzelkamer gebouwd, die van buitenaf via een deur bereikbaar is². In deze kamer staat Adam de volgende ochtend van zijn stro op en gaat op z'n knieën zitten om te bidden. De cipier, Anthonij Midgod, vraagt hem of hij goed geslapen heeft. Adam zegt "neen", gaat op een stoel zitten en verzucht "God, wat kan een mensch overkoomen". "Zeekerlijk Tilborghs, een mensch kan een ongeluk overkoomen" antwoordt Midgod. Adam vervolgt "Het was zijn eijgen schuld. Ik ging vooruijt om geen rusie te hebben. Hij volgde mij na. Doe wij aan het hujs

1. Francis Wijckell woonde van 1763 tot 1791 in het kleinste van de twee valkenierswoningen in de Peperstraat (nrs. 56 en 58) te Valkenswaard, gebouwd in 1664. Het huis, dat "de cleijne leijenhuijsinghe" werd genoemd, diende lange tijd als dokterswoning. Bron: Bots en Mélotte, Van Wedert tot Valkenswaard, pag. 160.

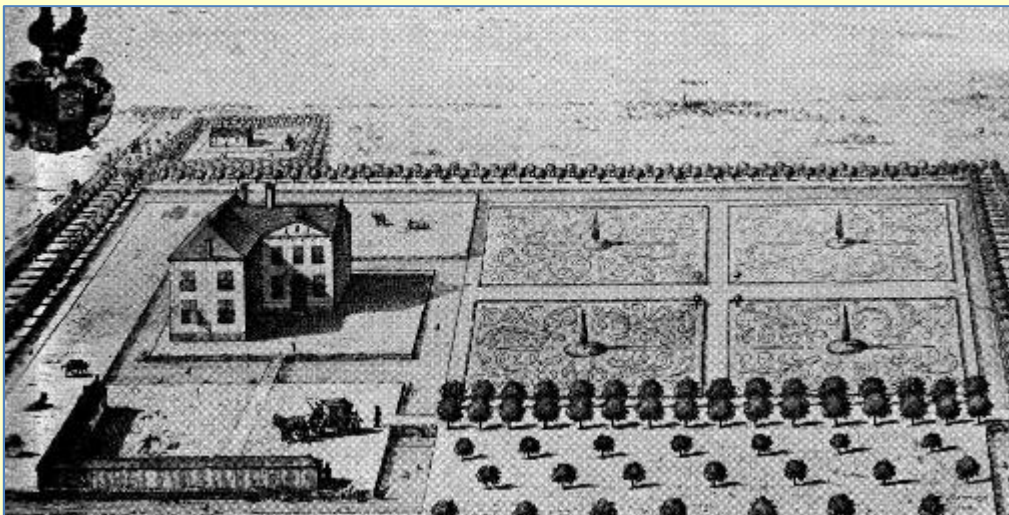
2. Bots en Mélotte, Van Wedert tot Valkenswaard, pag. 101.

kwamen, doe trok hij zijn mes en ik had niets bij mij als een knipmes. Doe ging ik in huys en hij kwam mij naar. Ik weet niet hoe het gegaan is. Het is zoo, Christus is voir mij gestorven en ik moet nog sterven". Daarna vraagt hij aan de cipier of hij Franken heeft gezien, waar hij hem heeft geraakt en of hij misschien dood is. Pas dan hoort hij dat Franken aan zijn verwonding is overleden. Midgod vraagt vervolgens: "Waarom gingt gij gisteren niet loopen doe gij den Drossaart teegen kwamt?" Adam: "Ik was nog dronken en had dit zoo overleijd". Adam wordt nog dezelfde dinsdag, 7 augustus, voor de schepenen geleid. Tegenover hen geeft hij het gebeurde toe. De dag daarna herhaalt hij zijn bekentenis voor de schepenen en de secretaris.

In de nacht van 9 op 10 augustus houden vier mannen de wacht bij de gevangen Tilborghs; Francis Evers en Francis Steijmans uit Waalre, Peeter Borghe en Anthonij Midgod uit Valkenswaard. Tussen elf en twaalf uur 's nachts komt er iemand, die met alle geweld het raadhuis in wil. Het is Hendrik Conings een familielid van Adam. Bonkend op de deur roept hij "Ik wil er in weesen, voor den blixem ik moet Adam oom spreken." Maar de bewakers antwoorden "Wij laten niemand in, gij moet weg gaan." Conings gaat daar niet op in. Terwijl hij hard op de deur en de vensters slaat roept hij: "Adam oom, ik moet uw spreken. Gij bliexemse honsvotten, ik wil er in sijn." Eén van de bewakers waarschuwt hem nog eens dat hij weg moet gaan, omdat hij anders wel eens even naar buiten zal komen om Conings op z'n donder te geven. Maar het haalt niets uit. Hij blijft tekeer gaan tot z'n vrouw hem om één uur 's nachts komt ophalen. Voordat ze naar huis gaan roept zij nog "Adam oom, wat sijt gij onnosel, dat gij alles hebt bekend. Gij moet het herroepen, al hebt gij het gedaan. Daar is er een naar den advocaat geweest. Wij sullen geen geld spaaren, en er geld genoeg aan waagen." Even later komt ze nog eens terug en zegt tegen de bewakers "Doet open, ik heb hier snuif voor Adam oom." Maar deze antwoorden dat ze de snuif maar voor de deur moet leggen. Tot slot roept ze nog naar Adam: "Gij moet alles liegen en moetse voor leugenaars maaken. Niemand heeft het gezien. Gij moet den gek houden. Denk ook aan uw arme vrouw en kinderen." Daarna vertrekt ze.

Naar de kerker van het kasteel van Waalre

Kort daarna wordt Adam overgebracht naar de kerker van het kasteel van Waalre, gelegen aan de Dommel, een klein half uur gaans van het raadhuis van Valkenswaard.

Het kasteel van Waalre.

Op zondag 12 augustus verstuurt de drossaard de verklaringen van de getuigen, de inventaris en het medische rapport aan de hoogmogende heren in Den Haag, die het bestuur over Brabant uitoefenen.

Op dinsdag 28 augustus heeft het judicieel onderzoek plaats. Adam wordt geadviseerd door twee onpartijdige rechtsgeleerden. Behalve Adam zijn aanwezig de getuigen Lucus van der Linden, diens vrouw Annemie van der Sande, de cipier Anthony Mitgot en dienaar der justitie Johannes Eckart. De

schepenen leggen hem dertien vragen voor. Adam neemt het advies van z'n familieleden ter harte en antwoordt ditmaal op alle vragen dat hij nergens iets van weet.

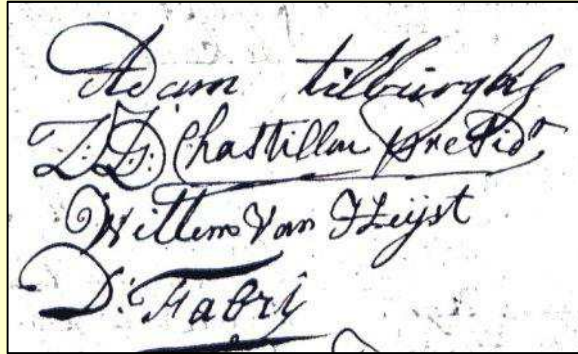

Restant van het kasteel van Waalre. Achter de twee kleine raampjes op de rooilijn bevindt zich de kelder waar Adam werd geconfronteerd met de folterwerktuigen.

De schepenen beseffen dat ze zo niet verder komen. Daarom vragen zij advies aan twee rechtsgeleerden uit Den Bosch, de broers Cornelis Lambertus Ackersdijck en Willem Cornelis Ackersdijck. De vraag luidt of zij Tilborghs op de pijnbank mogen leggen om hem tot een bekentenis te dwingen en onder welke voorwaarden dat moet gebeuren. Op tien september ronden beide heren hun advies af. Zij drukken de schepenen op het hart om bij het toepassen van de tortuur toch vooral voorzichtig en volgens de regels te werk te gaan. Zij moeten de gevangene allereerst zeer serieus voorhouden dat het uiterst onbetamelijk is om de eerder gedane bekentenis in te trekken. Hij moet begrijpen dat zij tot sterkere middelen moeten overgaan als hij hardnekkig blijft ontkennen. Als dat niet helpt moet de beul hem alle folterwerktuigen demonstreren en hem met alle middelen proberen te overtuigen dat hij maar beter kan bekennen voordat het echt menens wordt. Als zelfs dat geen effect heeft "zoude men langzamerhand kunnen tortureeren." De president van de dingbank, of een andere schepen, moet tijdens de foltering van tijd tot tijd de gevangene aansporen om te bekennen. Maar let wel, zeggen beide rechtsgeleerden, de ene mens kan meer pijn verdragen dan een ander. Daarom moet er een dokter of chirurgijn aanwezig zijn om de gevangene af en toe de pols te voelen. Als blijkt dat deze er niet meer tegen kan, moeten de schepenen worden gewaarschuwd om de pijnen te matigen of te beëindigen. Als de gevangene op deze manier tot een bekentenis komt, moet deze op schrift worden gesteld en door hemzelf, de schepenen en de secretaris worden ondertekend. Daags daarna moet hem worden gevraagd of hij bij zijn bekentenis blijft. Ook daarvan moet een acte worden opgemaakt.

De folterwerktuigen worden getoond

Op donderdag 13 september besluiten de schepenen inderdaad om in hun aanwezigheid op Adam de tortuur toe te passen en hem "bij scherp examen" te verhoren. Zij motiveren dit besluit onder meer met de constatering dat Adam na zijn arrestatie tot twee maal toe zijn misdaad heeft toegegeven, maar deze bij het juridisch onderzoek heeft herroepen. Op 21 september wordt in een der vertrekken van het

De handtekening van Adam onder zijn eigen doodvonnis.

kasteel van Waalre voor Adam de bank gespannen³ door de drossaard, in aanwezigheid van de schepenen, de arts Wyckell en de beul. Adam wordt voorgehouden dat hij de eerder aan hem voorgelegde vragen "op eene gansch ongepaste en niet ter zaake doende wijze heeft beantwoord, met te zeggen nergens van te weten". Als hij nu niet de waarheid spreekt zal "aan hem het scherp examen (..) worden geapliceert, ten welken eijnde den Meester van den Scherpen Gerechte berijds aan zijne zijde staat". Adam begrijpt de ernst van de situatie. Zonder dat hem de martelwerktuigen daadwerkelijk worden getoond is hij bereid om vrijwillig op alle 25 aan hem voorgelegde vragen te

antwoorden. Hij zegt nooit eerder met Franken ruzie gehad te hebben, niet in de herberg en ook niet onderweg. Hij is met Franken het huis ingegaan met de bedoeling om te gaan slapen. Toen Franken hem daar bedreigde heeft hij "ter verweering van zijn lijff" een mes uit de kast gepakt. Dit was niet het knipmes, dat hij op zak had toen hij werd gearresteerd. Hij had niet de opzet om Franken dood te steken. Op de vraag waarom hij niet z'n baas te hulp heeft geroepen, antwoordt hij daaraan "door de alteratie niet gedagt te hebben". Desgevraagd zegt hij dat het zijn gewoonte is om dagelijks na het opstaan op z'n knieën te gaan zitten om te bidden. Hij weet echter niet meer zeker of hij dat ook op dinsdag 7 augustus heeft gedaan. Nadat de antwoorden zijn genoteerd en nogmaals opgelezen, ondertekent Adam vrijwillig en eigenhandig als "Adam Tilburghs" z'n bekentenis. De dag daarna wordt de bank opnieuw gespannen in het kasteel van Waalre. De bekentenis wordt in aanwezigheid van de schepenen nog een keer voorgelezen en wederom ondertekent Adam "buijten eenige pijnen, boeijen, ijzers off banden".

Het vonnis

Op 29 september brengen beide eerder genoemde rechtsgeleerden nog een advies uit en wel over de manier waarop de gevangene moet worden begraven nadat hij is terechtgesteld. Zij merken eerst op dat zij dit punt niet hadden meegenomen in hun advies over de strafmaat, omdat de begravenis op zichzelf geen straf is. Immers, als de veroordeelde is onthoofd, is daarmee de straf voltrokken. Maar toch hebben zij een wijze raad: na de executie zou het lichaam van Tilburghs in een gewone kist kunnen worden gelegd. Daarna zouden de dienaren der justitie het op de slechtste plaats van het kerkhof kunnen begraven.

Op maandag 1 oktober komen de schepenen bij elkaar op de bovenverdieping van het raadhuis van Waalre om zich te beraden over het vonnis. Zij stellen vast dat de schuld van Tilburghs is bewezen, ookal kon hij tijdens het gevecht in het donker niet zien waar hij Franken raakte. Zij zijn van mening dat "zoodanige geweldadige feitelijkheden en berooving van menschen leeven in een land alwaar justitie en goede policie vigeerd niet kan off mag werden geleeden maar anderen ten exempel en afschrik op het rigoureust behoort te worden gestraft". Mede op basis van de stukken, die hen zijn overlegd door de drossaard, en het advies van de twee rechtsgeleerden, Cornelis en Willem Ackersdijck, verklaren de schepenen "dat den gevangenen gebragt zal worden ter plaatse daar men gewoon is binnen deese Heerlijkheijd Executie van Crimineele justitite te doen en aldaar door den

3. "De bank spannen" betekent "de vergadering van de schepenenbank houden".

Meester van den Scherpen Gerechte met den swaarde zal worden gestraft dat er de dood na volgt". Bovendien worden hem de kosten van de rechtszaak in rekening gebracht.

Onthoofding is een erg rigoreuze straf voor doodslag, begaan onder invloed van alcohol. 150 jaar later schrijft P.A. Barentsen, die jarenlang huisarts was in Bergeijk, het volgende in z'n boek "Het oude Kempenland".⁴ Het verschil met de situatie in 1781 zal wel niet groot zijn:

"Bij de mishandelingen onder den invloed van alcohol gepleegd, ontbreekt de voorbereiding bijna altijd en is er van list of slimheid bij den misdadiger geen sprake. Wel kan het gebeuren, dat men in een dronken bui zijn vijand op zoekt of af wacht, maar in nuchteren toestand maakt men geen plannen in die richting.

Het is niet juist, dat men in nuchteren toestand gewapend met messen, naar een naburig dorp trekt alleen uit lust om te vechten. Men trekt daarheen om zich te vermaken. Eerst onder den invloed van alcohol ontwaakt de strijdlust tegen alles wat niet eigen is. Het groote mes, dat dan getrokken wordt, is voor dat doel niet opzettelijk mede genomen. Het behoort tot de gewone uitrusting van elken boer. Hij heeft het op elk tijdstip van den dag noodig, zoowel bij zijn werkzaamheden als bij zijn maaltijden. Het bevindt zich steeds in een leeren scheede in een daarvoor afzonderlijk gemaakte broekzak. Het bezit van een groot mes, waarmede een ernstige mishandeling is gepleegd, bewijst geen opzet."

Nawoord

De aanleiding tot dit verhaal was het artikel "Moord en brand in Kempenland" van J.Th.M. Melssen in de Brabantse Leeuw van juli/augustus 1976. Daarin werd melding gemaakt van de moord, begaan door Adam Tilborghs. Het was aanvankelijk nog niet gemakkelijk om vast te stellen om welke Adam Tilborghs het precies ging. Het antwoord op deze vraag werd gegeven door Hendrik Conings, die in de nacht van 9 op 10 augustus 1781 naar het raadhuis van Valkenswaard ging om "Adam oom" moed in te spreken. Hendrik was getrouwd met Catharina Stoelraijers, dochter van de oudste zus van Adam. Daardoor wisten wij welke Adam Tilborghs de hoofdpersoon van deze tragedie was.

Het vonnis was hard, maar duidelijk: onthoofding met het zwaard. Ook in 1781 was dat geen alledaagse gebeurtenis. Je zou dus verwachten dat er ergens informatie is te vinden over de executie. Wij hebben in de archieven een flinke stapel documenten gevonden, waardoor dit artikel mogelijk werd. Maar een bewijs dat het vonnis daadwerkelijk is uitgevoerd en zo ja, waar en wanneer, hebben wij niet kunnen vinden.

Bronnen

- Rechterlijk Archief Valkenswaard en Waalre, Criminele Dingrol
- J.Th.M. Melssen, Moord en brand in Kempenland, Brabantse Leeuw, juli/augustus 1976.
- J. Bots en H. Mélotte, Van Wedert tot Valkenswaard, 1977.
- P.A. Barentsen, Het oude Kempenland, 1935.

4. pag. 240/241.